

*Гупан Н. М.,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ В КОНТЕКСТІ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ОСВІТИ

Підручники відіграють важливу роль в історичній освіті, починаючи від 5-го класу базової школи і закінчуючи підготовкою випускників до ЗНО. Водночас у контексті компетентнісної парадигми освіти характер і цілі конструювання підручників дуже змінюються, так само як і методика їх використання на уроці. Підручник стає насамперед не джерелом інформації, а порадином для учня у проєкті самостійного навчання і практики та засобом організації освітнього процесу для вчителя. Лише набір різноманітних освітніх методик і інструментів, що характеризують компетентнісно орієнтований підручник, дозволяє досягати актуальних цілей освіти. До змін у вітчизняному підручникотворенні підштовхує й швидка інтеграція України в освітній простір Європи з його досить високими стандартами, що обумовлює пошук освітянами, науковцями ефективних механізмів проходження всіх етапів написання та впровадження підручників у практику.

Створення нових підручників з історії, як і з інших предметів, набуло за часів незалежності безупинного характеру, однак навіть сьогодні не можна стверджувати, що навчальна література, котра надходить до шкіл (навіть за вибором вчителів) є достатньо якісною. І це пов'язано з багатьма об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних належать надвисокі темпи оновлення підручників з історії, певна політична заангажованість суспільства, коли мова йде саме про цей предмет, неготовність частини авторів сприймати дидактичні і методичні інновації у своєму прагненні до традиційного «енциклопедичного» підручника тощо. Високим є і рівень суб'єктивності у змісті підручників, адже очевидно, що подача навчального матеріалу в будь-якому підручнику історії відображає світогляд, інтерпретаційний вибір, особливі вподобання та підходи авторів. І хоча повністю уникнути цього неможливо, доцільним є визначення певних загальних вимог, критеріїв, яким обов'язково мають відповідати підручники. Адже усі учні, які навчаються за будь-яким підручниками історії, мають право на якісну навчальну книгу.

Сьогодні найважливішим орієнтиром, з якого випливають більш конкретні критерії, є відповідність вимогам нового Державного стандарту базової середньої освіти та належним модельним програмам. Оскільки ці документи передбачають значною мірою нові для нашої

освіти педагогічні підходи, підручники також мають набути модернізованих характеристик. Нові підручники мають забезпечити досягнення визначених у стандарті обов'язкових результатів навчання освітньої галузі на рівні базової освіти, зокрема відображаючи вміння і якості особистості (ключові компетентності), які повинні бути сформовані через діяльність учнів на уроках.

Отже, квінтесенцією змін є необхідність послідовного запровадження моделі освіти, орієнтованої на формування в учнів наскрізних умінь і ключових компетентностей як очікуваних результатів освіти, що мають оцінюватись. Реалізувати ці завдання можна лише спрямовуючи освітній процес на розвиток активності, самостійності, творчих можливостей кожного школяра як суб'єкта пізнання і діяльності.

Орієнтація на формування компетентностей обумовлює іншу логіку організації освітнього процесу та його формат, а саме логіку дослідження учнями проблем й розв'язання задач, як індивідуально, так і у кооперативній співпраці. Відповідно зростає роль мотивації учнів до навчання, формування емоційно ціннісних ставлень і смислів.

Незважаючи на такі якісні зрушення підручники, зокрема з історії, зберігають своє значення як навчальний засіб, що передбачає систематизований за певними принципами збалансований виклад науково достовірного навчального матеріалу. Однак очевидно і те, що роль джерела знань, інформації не може бути єдиним призначенням сучасного підручника. Їхньою функцією має стати реалізації інновацій у змісті та організації освіти, побудова компетентнісного навчання окремих предметів й інтегрованих курсів. Розроблення підручників, зорієнтованих на формування ключових компетентностей та наскрізних умінь учнів, вимагає принципової перебудови їхньої структури і змісту. Вони мають наповнюватись рекомендаціями, інструкціями та завданнями щодо різноманітної активної і вмотивованої діяльності учнів.

Реалізація цих нових функцій підручника передбачає, що він має допомогти учню і учителю організувати пізнавальну діяльність максимально ефективно. Для цього кожен параграф підручника повинен перетворитись на певний завершений цикл навчання: від планування очікуваних результатів засвоєння змісту учнями на основі модельної/освітньої програми до отримання і перевірки їх. Крім того, він має забезпечити формування ключових компетентностей учнів (знання, уміння і навички, ставлення до подій і процесів), а отже і розвиток емоційно-ціннісної сфери учнів.

І з цієї точки зору, підручник постає як комплексна модель освітнього процесу, що відображає його цілі, принципи, зміст, технологію. При цьому підручник не лише відбиває компетентнісно орієнтовану модель освітнього процесу, але і проектує її реалізацію. Лише з урахуванням цих вихідних позицій можна сконструювати окремі елементи підручника, які складуть «пазл», - власне систему, якою і є підручник.

Основні ознаки, що характеризують сучасний підручник як компетентнісно орієнтований засіб навчання, можна визначити таким чином:

1) підручник подає науково достовірну і сучасну інформацію з урахуванням таких принципів дидактики як систематичність, послідовність, наступність, наочність, засвоюваність, що дозволяє відобразити у своїй сфері цілісну достовірну картину світу;

2) визначає систему та обсяг знань, що мають обов'язково засвоїти як основу для подальшої освіти й формування практичних навичок і вмінь;

3) відповідає віковим особливостям та рівню попередньої підготовки учнів;

4) є діяльнісно зорієнтованим і спрямовує учнів на пошуково-інформаційну, дослідницьку, творчу, комунікативну, рефлексивну, проектну, оцінну діяльність

5) містить систему завдань, спрямовану на вдосконалення різних умінь і навичок, насамперед наскрізних, формування й розвиток досвіду предметної, міжпредметної та загальнонавчальної діяльності учнів, стимулювання здатності школярів конструктивно спілкуватися, співпрацювати, взаємодіяти з іншими людьми, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі;

6) забезпечує не лише «середній рівень» засвоєння предмета «середнім» учнем, а створює можливості індивідуальної траєкторії навчання через урізноманітнення способів викладення навчального матеріалу, організацію навчальної діяльності за допомогою системи завдань, вправ і тестів, що розраховані на можливість вибору учнем шляху засвоєння поданого матеріалу на різних рівнях;

7) забезпечує формування емоційно-чуттєвого ставлення до явищ реального життя за допомогою матеріалів, що здатні викликати емоції з урахуванням психічно-вікових особливостей учнів.

Саме підручник, що відповідає цим основним характеристикам стане гідним помічником учневі і вчителю, а також дозволить реально підвищувати якість української освіти і досягнення амбітних завдань, що постали перед нею сьогодні.

Ключові слова: історія, стандарт освіти, компетентнісно орієнтований підручник, вимоги.